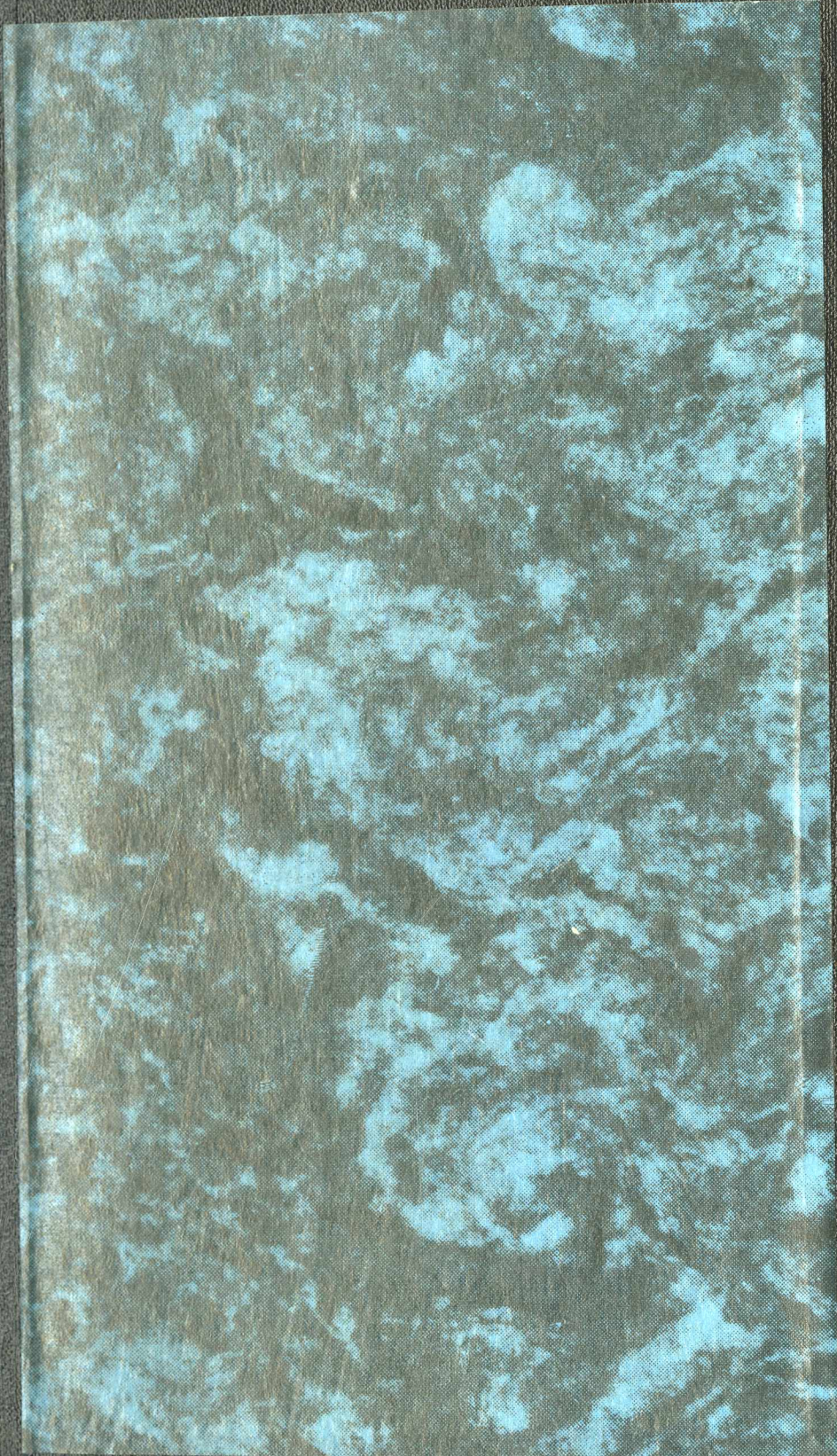

Politikai
röpiratok.

126.

126

1110

ÉSZREVÉTELEK

AZ

ÍRÓI TÖRVÉNYJAVASLATNAK A FORDÍTÁSOKRÓL
SZÓLÓ CIKKE ELLEN.

„Rosz törvény rosszabb szíben tünteti fel
valamely nép jellemét, mint a legbrutálisabb tett.“

Buckle.

Kertbeny Károlytól.

11.

BUDAPEST, 1879.

GRIMM GUSZTÁV BIZOMÁNYA.

DE BALLAGI GÉZA.

Minden hazafiui kötelmek elseje az, hogy nemzetünkkel szemben igaztalant soha se mondjunk, oly tulajdonságokat, melyekkel nem bír, vagy természetszerűleg nem bírhat, hízeltgőleg ne költünk reá.

Erre megtanítottak minket Wesselényi, Széchenyi, Dessewffy Aurél, Kossuth, Deák, Eötvös és hál' Istennek számosan mások, köz életünk vezetői 1848-ig, kik mélyen érzett hazaszeretetből, nem kímélve nemzetünk gyengéit, feddő szavakkal ébresztették fel a mély álból, és nyiltan oda mutattak hátramaradottságára, s az általtetterős munkálkodásra serkentették.

És 1879-ben legkevésbé van szükség arra, hogy a magyar nemzet előtt az igazságot hízeltgőleg elpalástoljuk, vagy épen hogy a nemzet önmagát hazudja meg.

Az egész világtörténelem nem mutat példát hasonló nemzeti ujjászületésre, mint aminőn mi átmentünk. E század elején alig voltunk már nemzet. Mindössze csak néhány millió ember volt, ki még magyarul tudott, irodalmunk nagyobbrészt naptárakból és roszfordításokból állott. Alkotmányunk csak a kiváltságos osztály számára létezett, a népnek jogai nem voltak; a törvényhozás latin nyelven folyt, a társas élet, dacára a már felébredt hazafiui érzelmeknek, német. Nagy és szép hazánk pusztákból és mocsáros vidékekből állott, városaink kisszerűek; folyóvizeink be voltak iszapolva, utaink feneketlenek. És 78 év után? Ismét tömör, nemzeti öntudattal bíró nép vagyunk, legalább 6½ milliónyian, nyelvünk a jelenkor legfejlettebb nyelvei egyikévé lett, a kormány nyelve, s az egyedül uralkodó, nem csupán a nép kebelében, hanem az előkelő társaságokban, a parlamentben, törvényszékeknél, a színpadon úgy mint az irodalomban. És miután legtöbb iskoláinkban mint kötelezett tantárgy be van már hozva, és remélhetőleg nem sokára általános is így lesz, a jövő nemzedék számban a jelenlegit nagy mértékben felül fogja múlni. Már most is évenként 1000-nél több magyar nyelven írt munka jelenik meg, (e mellett a német nyelven megjelenőké alig 150, a szláv nyelveken megjelenőké összesen talán

300 kötet). Az ország 508 hirlapja közül 324 magyar nyelven jelenik meg, és olvasóik száma 12 millióra rúg. Nagy terjedelmű országunk, ha összehasonlítjuk a régi állapotokkal, bámulatra méltóan van már művelve, bár ahhoz képest ami már is lehetne, vagy amivé lennie kell, még mindig nagyon hátra van. A beiszaposodott Duna ma már a világkereskedelem közvetítője, vasutak hálózzák be az egész országot, és a két kisszerű fővároska egyikévé lett a legragyogóbb metropolisoknak. Nagyszerűen, bárha utóbb legyőzve, vívtuk ki az élet-halál harcot két nagy hatalom seregeivel, és leveretve, a passiva resistentia tíz éve alatt fegyvertelenül győztünk, és elleneinknek be kelle látniok, hogy a monarchia súlypontja Magyarországon van. Európának megmutattuk, hogy képesek vagyunk saját lábainkon megállani, hogy meg tudjuk magunkat védeni, és hogy tíz századon át végre is mindig mi voltunk a győztesek, hogy lételünk a Keleten az egyetlen természeti szükségesség, és épen azért sem hatalom, sem csel ki nem pusztíthat minket, de még a szellemi erő túlnyomósága sem, mert képesek vagyunk magunkat regenerálni, mert oly nemzetiségünk van, melynek megtámadásában elleneink ereje még eddig mindig megtörött. És hogy számokkal beszéljünk: 78 év óta nem kíméltünk semmit, s leszámítva a kiomlott vért és a sok verítéket, legalább is egy milliárdnyi készpénzen vásároltuk meg és pedig sajátunkból, mindazt, ami mind mivelődésünket emelő intézményekre, mind nemzeti fejlődésünkre szükséges volt.

Az ily népnek nincs szüksége arra, hogy önmagát meghazudja, és túrnie sem szabad, hogy mások neki hízelegjenek, és, miután a valódi nagyságnak birtokában van, nem bírt hamis nagyságot költsenek reá; e birtokunkban levő nagyság azon öntudatban áll, hogy amivé lettünk, saját magunk által lettünk, de ellenkezőleg, kizárólag és egyedül magunk vagyunk okai annak is, amik még nem vagyunk, és hogy magunk vagyunk okozói mindazon hibáknak, melyeket elkövettünk, mióta ismét saját lábainkon állunk.

Az ilyen, férfiasan kipróbált nemzetnek, mely önmagának köszöni mindazon jót ami, s mindazon roszt, mely érte, a legkeserűbb igazságokat is bátran szemébe mondhatjuk, de semmiféle hízelgéssel sem szabad tévútra vezetnünk, bármily alakban, bármily szándékkal történjék is az. Mert az ily nemzet sokkal nagyobb, sem hogy saját tagjai merészelnének a külföld előtt túlbuzgóságokban nevetségessé tenni.

II.

Ilyen gondolatok támadtak bennem, midőn a „Hon“ f. é. január 17-ki esti lapjában: „Az írói és művészi tulajdonjogról szóló törvényjavaslatnak a fordításra vonatkozó szakaszát“ olvastam. Azóta e cikket ismételve átolvastam, és több országos képviselővel, s irodalmi kartársammal megbeszéltem.

Törvényjavaslatról van szó, melyet bírálni most még lehet; az ok melyért azt teszem, mély hazafiui érzésből ered, és a lehető legtárgyilagosabb modorban fogom tenni.

Az említett szakasz azon benyomást teszi az olvasóra, mintha a magyar irodalom egyenrangú volna a három nagy kultúrnépnek, a németnek, franciának, és angolnak irodalmával; és így, az egyenlő jelentőség és érték öntudatában kísérletet tesz, azt mint olyat tüntetni fel, mely képesítve van a külfölddel szemben egyenrangú szerződések kötni, melyek viszonyos előnyök, vagy akár veszteségekkel járhatnak.

Ez az első hiba, és lényege az egész kérdésnek.

Magyarország, mint önálló, Ausztriával szövetséges állam, teljesen jogosult minden politikai kérdésben azzal együtt, ugyanazon jelentőséggel felszólalni.

Magyarország, mint egyike Európa legjelentékenyebb termelő és fogyasztó országainak, mint Európa éléskamrája és a kelethez vezető kapuja, jogosítva van minden nemzetközi nemzetgazdasági kérdésben mint önálló állam, önálló álláspontot foglalni el.

De Magyarország irodalma, és pedig mind magyar nemzeti, mind egyéb, más nyelveken megjelent irodalmi termékei, — melyek 4 század alatt 26,000 magyar és 15,000 más-más nyelvű, tehát összesen 41,000 munkát tesznek ki, — csekély számúak; ámbár büszke lehet a magyar elem az ország többi népeinek irodalmi termelésével szemben, s aki ismeri hazánk történetét, az, épen irodalmunkat e számra oly csekély nemzet által végbevitt legnagyobb esodák közé fogja sorolni, de, a franciák, angolok és németek irodalmával — mely nemzetek irodalmi termelése csupán e században, egyenként egy-egy milliót meghaladó irodalmi terméket mutathatnak fel, — bármily becses legyen is reánk nézve irodalmunk minden egyes lapja, sem minőségben, sem mennyiségben meg nem mérkőzhetik, és így nem is lehetnek közös érdekei az említett három világ-

irodalommal. És ezért, különös szerződést kötni azon három világ-irodalommal egyenesen felesleges, sőt, elbizakodásnak is nevezhető. Felesleges, mert nincs tárgya az ily viszonyos, tárgyilagos szerződésnek. Röviden megmagyarázom ezt: még eddig soha, senkinek sem jutott eszébe, tisztán üzleti szempontból csak egy sort is fordítani magyarból más nyelvre; és viszont, semmiféle külföldi szerző vagy kiadó nem törődött azzal, hogy munkáik magyarra fordítottak, s ha véletlenül megtudták, még megtiszteltetésnek is vették, mert fájdalom, a külföldön, még a legmíveltebbek közül is igen kevesen tudják, hogy létezik önálló magyar nyelv, és e nyelven, egy, már gazdagon virágzó irodalom. Azon hiúságunk által, hogy irodalmi nagyhatalom akarnánk lenni, legfeljebb azt érhetnők el, hogy valóban, egyszeriben egész Európa figyelmessé lenne reánk, de nem azért hogy nyelvünket és irodalmunkat mint szellemi tényezőket méltányolja, hanem hogy bennünk egy új, eddig észre nem vett adózó tárgyat fogadjon; és az emberi természet, mi túrés tagadás oly önző, hogy a hol új pénzszerzési forrás nyílik, bizony utána nyúl. De mit nyujtana nekünk a külföld egyenérték gyanánt, ha nem volna rábírható, hogy a mi nyelvünkéből is fordítana egyetmást, és az által minket is némi haszonban részesítene?

Minderről a következő cikkeken bővebben fogunk szólni.

III.

A törvényjavaslatnak jellemző tulajdona azonban abban áll, hogy minden szavában elárulja, miszerint oly kérdésekről beszél, melyeket még érteni sem látszik, valódi természetöket nem is gyanítja, ami már abból is kitünik, hogy később az indokolás egészen ellentétbe jő a javaslattal.

Mindenütt az egész világon az a szokás uralkodik, hogy oly törvények kidolgozásánál, melyek a polgári társadalom érdekeit, a kereskedelmet, ipart stb. érintik, szakembereket hívnak meg, és azok nyujtanak felvilágosítást, megbeszélvén azt, ami a törvény ellen, vagy mellette szólhatna stb. És ez természetes, mert nincs az a jogász a világon, aki a köz élet ezernyi irányával, szükségleteivel, és pedig azok részleteivel oly ismerős volna, mint saját tudományával és annak gyakorlatával.

Legkevesbé szabad azonban oly dolgokról, melyek éppen nem, vagy legalább még nem léteznek, törvényjavaslatokat készíteni.

Tény pedig az: hogy eddig nem létezik még oly bitorlási eset, melyet valaki a magyar irodalom valamely termékének a szerző beleegyezése nélkül történt más nyelvre való lefordításával, nyereszkezdésből követett volna el.

Szolgálok erre bizonyítékokkal.

Már 1876-ban jelent meg Budapesten Tettey Nándor és Társa kiadásában egy könyvészeti kimutatás ily cím alatt: „A magyar irodalom a világirodalomban. A magyar művek idegen nyelven, önállóan megjelent fordításainak könyvészeti kimutatása. Összeállította Kertbeny Károly.” E füzetben, címszerint van felhozva és kimutatva, miszerint négy század óta 424 munka fordított magyar-ól, 17 idegen nyelvre és jelent meg nyomtatásban, s e számban a legcsekélyebb terjedelmű röpirat éppen úgy benfoglaltatik, mint a több kötetes munkák. E számból egyedül a német nyelvre esik 346.

No már 424 munka csak érdemes, hogy törvényes ortalomban részesüljön, s legalább szerzőik megvédessenek a jogtalanság, bitorlás ellen!

Igen, ha e kérdés a valóságban is ily szépen hangzanék! Lássuk, hogy áll a dolog.

A 424 munka közül 282-öt született magyarok fordítottak le, s ezek közül alig néhány részesült tiszteletdíjban, s akik ilyet kaptak is, az nagyon csekély volt. A többség semmit sem kapott, sőt még a nyomtatási költségekre rá is fizetett. A 282 magyar ember tehát csupán hazafiságból, vagy azon hiúság által buzdítva fordított, hogy nevök az irodalomban említették; de semmi esetre sem nyereszkezdésből, vagy pénzszerzési vágyból. Továbbá, ezen fordított munkákból 232 Magyarországon nyomtatott, s így, alig hogy a sajtó alól kikerültek, már makulatúrává lettek. Mert Magyarországon, itt nyomtatott idegen nyelvű munkát nem igen vesznek; példa erre Deák Ferencnek híres cáfírata. Lustkandl ellen, mely munka Ausztria és Magyarország sorsára oly döntő befolyású volt, és mely német kiadásban mindössze 200 példányban kelt el. Európa tehát sohasem nyert tudomást e hatalmas államjogi mű létezéséről. A nálunk és Ausztriában nyomtatott munkák sohasem kerülnek az európai könyvpiacra és ritkán találjuk őket a külföld nyilvános könyvtáraiban is; amit ott találunk azok többnyire lati-

núl írott régibb művek. E sorok írója vagy 300 külföldi könyvtárt kutatott keresztül, és így saját tapasztalásából szól.

Csak nem szándékozunk tehát törvényt hozni azon polgártársaink ellen, kik csupa hazafiságból, saját költségekre, vagy legalább is ingyen, megkísértik, hogy hazájok idegen ajkú fiait fordítások által a magyar ügynek megnyerjék?

Továbbá, 31 munka, melyeket szintén született magyarok fordítottak a jelen században, Ausztria német tartományaiban jelent meg, tehát ezek se kerültek soha a külföld könyvpiacára, és így mindössze csak 60 munka van, melyeket született magyarok fordítottak, s melyek a külföldön adattak ki.

Vége Kertbeny Károly egymaga 64 kötetet (melyeket a fentebbi számból kihagyunk) fordított németre, ezek közül csak 3 jelent meg Magyarországon, 61 pedig a külföldön. És Kertbeny e német fordításai után, tehát nem magyar eredeti után, jelent meg 50 kötet, angol, hollandi, flamandi, svéd, dán, finn, francia, cseh, orosz és lengyel nyelven.

Kertbeny mellett magyarból németre legtöbbet fordított Du x Adolf, kitől 37 kötet van — amennyiben t. i. neve a címlapon áll —, ezek közül 35 megjelent ide haza, és így a világirodalom számára nem léteznek, és csak 2 nyomtatott a külföldön. Továbbá a következő magyar írók nyomattak 1—5 munkát német nyelven: Aigner, Bertalan, Bródy, Czanyuga, b. Dercsényi, Dluboss, Enyváry, Falk, gf. Festetich, Gaál, Glatz, Greguss, Haliczky, Hartmann, Hausser, Heinrich, Henning, Herman, Herzl, Hevesi, Hohenauer, Horn, Hornyánszky, Hunfalvy J., b. Jósika Júlia, Kárfy, Keleti, Klein, Kolbenheyer, Korrodi, Körösi, Krenner, Kuppis, Lichtenstein, Ludwigh, Máchik, Magos Ernő, gf. Mailáth, Mednyánszky, Müller, Németh, Neugebauer, Novelli, Orosz, Paziazi, Petz, gf. Pongrác, Pulszky, Rosen, Rosner, Schiller, Schleicher, Schnitzer, Schwartner, Schwarz, Seefehlner, Sonnenfels, Stahlberger, Steinacker, Szarvady, Szrogh, Toldy F., Tóth M., Vaszary, Veber H., Veber S. P., Vilnay, Vojdisek, Wiener, Wohl Ágoston; — tehát 70 magyar ember kik — még néhány névtelent is hozzászámítva (Kertbenyvel együtt), 346 munkát fordítottak németre.

IV.

Oly külföldi német, ki egyenesen magyarból fordított, csak 13 van; és pedig a következők: Pachler Fauszt Bécsben, (a Kisfaludy-Társaság tagja); Stier Gottfried Wittembergben, (a Magyar Akadémia tagja), Buchheim és Falke, bécsiek, (elkallottak), Dudumi D. (elkallott), Tomanek Bécsben, Dietze (elkallott), Meerheimb Richard szász ezredes Dresdában, Opitz T. a boroszlói, jelenleg Zürichben, (a Kisfaludy-Társaság tagja), Chézy Vilmos szerkesztő Bécsben, Unger és Schimon J. Bécsben, Vögerer H. hivatalnok, Bécsben. Ezek összesen 19 munkát adtak ki, magyarból fordítva.

Külföldiek, kik egyenesen magyarból fordítottak idegen nyelvekre eddig csak a következők: Wyatt C. E. angol, ki 1862-ben Pesten lakott, Stuart Mary Londonban, Patterson A. F. (a Magyar Akadémia tagja) Londonban, néhai sir John Bowring, a polyglotta, egykor Angol-China alkirálya, szintén tagja a Magyar Akademiának, ki 1830-ban megjelent „Poetry of the Magyars“ című munkájához Toldy Ferenc által, Petőffjéhez pedig 1866-ban Kertbeny által buzdítottatott, és láttatott el adatokkal. Továbbá a következő finnek Swahn Jaako, Suonio, és legujabban Almberg. Franciák: Chassin Louis (Irányival), Vinson Julián Bayonneban, és Desbord-Valmore (Ujfalvyval). Olaszok: Cassone Nápolyban, Dal Nei Modenában, Teza Emil Bolognában, és Piantieri Frigyes Nápolyban. Végre a cseh Brabek Ferenc, prágai tanár. Tehát mindössze 15. Csak nem akarjuk hazánk e külföldi barátait, kiknek köszönettel tartozunk, amiért minket megtiszteltek azzal, hogy magyarul megtanultak, 17 munkát lefordítottak, és többnyire saját költségökön kinyomattak, — megadóztatni és visszariasztani?

Született magyarok közül angolra fordítottak: Szabó J, Pulszky Ferenc, Szabad E.; franciára: Török E., Puky Miklós, Ludwigh János, b. Nyáry Albert, Ujfalvy K. E., Schwiedland F. A.; olaszra Helfy Ignác; újgörögre Télfy Iván.

Végre Kertbeny német fordításai után készült 1 kötet angol, 3 kötet hollandi, 1 kötet flamand, 1 kötet svéd, 25 kötet dán, 1 kötet finn, 4 kötet francia, (Guttenstein, Bernard, Taillandiertől), 2 kötet cseh, 2 kötet orosz, 5 kötet lengyel, tehát összesen 45 kötet.

Legvégül, miután a törvényjavaslat Magyarország szláv nyelveit is bevonta keretébe, felsoroljuk az ezen nyelvekre történt fordításokat is: Jovanovich és Hadzics (Kisfaludy-Társasági tagok), Rajkovies, Mladenovies, Toponarszky, és Prokopcsányi 11 munkát fordítottak szerb nyelvre, Baritiu és Odobesku 7 munkát román nyelvre, Lizovich, Zrinyi Péter és Popravlyena 3 munkát illyr nyelvre, s végre Pauliny-Tóth 1 munkát tót nyelvre. No már csak nem leszünk oly korlátolt eszűek, hogy mi magunk akadályozzuk meg hazánk szláv ajkú polgárait abban, hogy saját nyelvökön terjeszszék irodalmunkat, és ez által a kölcsönös rokonszenvet köztünk és közöttök?! Ellenkezőleg, jutalomdíjakat kellene kitűznünk, hogy a mi irodalmunk érdekében nemzetiségök körében valamit tegyenek.

Vegyük már most közelebről is szemügyre, hogy tulajdonképen miket fordítottak le magyarból, idegen nyelvekre? .

Először is 26 anthológiát találunk, melyek költőinkből vannak átvéve; azután 7 népdalgyűjteményt; 6 népmese gyűjteményt; 9 szindarabot, már elhunyt költőinktől, 39 lantos és epikus költőt, kik közül már csak 3 él; 76 regényt, melyeknek szerzőik közül már csak 5 él; végre 240 különböző munkát, melyek politikáról, történelemről, földíratról, nemzetgazdaságról, utazásokról, és egyéb szaktudományokról, szólnak.

Még *élő* magyar írók műveiből lefordítottatott: gf. Andrássy Manóttól 1, Aranytól 6, Asbóthtól 1, Bulyovszkytól 1, Csengerytól 1, Festetich Leóttól 1, Fraknóitól 2, Gregusstól 1, Gyulaitól 3, Haynaldtól 1, Hermantól 1, Hunfalvy Páltól 1, Jókaitól 94, Keletitől 2, Kossuthtól 7, Kőrösitől 4, Krennertől 1, Lónyaytól 2, Órmóstól 1, Pompérytól 2, Pulszkytól 3, Rómertől 1, Schwarz Gyulától 1, Seefehlnertől 1, Somssichtől 1, Stahlbergertől 1, P. Szathmárytól 1, Szilágyi Sándortól 2, Toldy Istvántól 2, Tóth Kálmántól 3, Vahot Imrétől 3, Vambérytól 4, Vargyastól 1, Zichy Antaltól 1, Zsedényitől 1. És e 35 még *élő* magyar író, nemesak hogy soha meg nem tagadta a fordítás engedélyét, de sőt megtisztelve is érezték magokat, sőt némelyek drágán meg is fizették, hogy munkájok idegen nyelvre fordítottatott. De, a fordítás jogáért eddig csak egyetlen magyar író — Jókai — kapott tiszteletdíjat a külföldről; erről azonban a következő fejezetben bővebben fogunk szólni.

Mire való tehát a törvény, mely a magyar írókat a bitorolt fordítás ellen megvédelmezze? miután négy teljes évszázad óta, aki csak fordított magyarból más nyelvre, azt csupán feláldozó hazafiságból, vagy műkedvelői hiúságból tette. Mindkét esetben az illetők magok fizettek rá, vagy egyenesen a szerzők által fizettettek meg munkájukért! E mellett, a 424 fordítás két harmada az eredeti szerzők engedelmével az országban jelent meg, vagy legalább is a monarchiában, s így már megjelenésökkor meg is haltak. De Európa a többi 60 a külföldön nyomtatott fordításból is alig látott egyet, és így — amint ezt azonnal be is fogjuk bizonyítani — csak azon 64 fordítást ismeri, melyeket Kertbeny készített 1848—1875-ig, s melyeket Németországban nyomtatott, és melyek, mint ez be van bizonyítva, a külföld más országaiban is ismeretesek lettek.

Ne tegyük ki tehát magunkat azon európai kacajnak, mely felhangoznék, ha e tény köztudomásúvá lenne, a mely felhangoznék egyedül azon kísérletre is, ha a francia, angol és német világirodalommal a fordítások dolgában védszerződést akarnánk kötni, mert bizonyos az, hogy az elbizakodás és nemzeti önhiúság hírébe találunk jönni.

És kérdem, egyrészt nem elég nagy-e a magyar valóságban? és másrészt nem vagyunk-e már eléggé megrágalmazva a külföld előtt, hogy szabad lenne jó hírünket ilyen megszegényítésnek kitenni?

V.

No de a külföld most legalább már Jókainak megfizet a fordítás jogáért, és ki tudja, nem fog-e rövid idő múlva hirtelen egy oly lángész feltűnni irodalmunk terén, akinek munkái után Európa, még Jókaiénál is jobban fogja törni magát! Az ily előfordulható esetekre kell törvénynek lenni! Végre, „ami jog az jog, és a lopásnak megkísértése is vétek, bár a tolvaj nem is talál tárgyat amit ellophasson, elég ha szándéka be van bizonyítva.”

Mondják, hogy egy magas származású, általában geniális embernek ismert fiatal jogász, így nyilatkozott azon cikkeim olvasásakor, melyeket én — távol a politikától — 1877-ben egy magyar lapban az „írói tulajdonról” kiadtam.

Az ily elméleti támadások — mert ilyenekre készen kell len-

nem a jövőben is — személyes vallomásokra késztetnek. Irói hiúság soha sem volt hibám. Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy 182 kiadott munkám két harmada névtelenül jelent meg. És azt, aki fordít, aki tehát nem a saját dicsőségét, hanem másét keresi, mást akar a külföld előtt ismeretessé és híressé tenni, — azt csak az üres fejűek vádolhatják hiúsággal. Igaz, hogy már gyakrabban szólottam honfitársaimmal, utóbbi időben személyesen, ily tárgyakról, de egyedül azon célból, hogy saját példamból azon öntudatot merítsék, mennyire szükséges Magyarországra nézve, hogy végre összetett erővel iparkodjunk, nemzeti és szellemi létünket Európának, általában a külföldnek tudomására hozni; állami életünkre nézve kormányunknak, politikai életünkre nézve pedig parlamentünknél feladata lévén ez. Mert tény, hogy a világ mind nemzeti, mind szellemi életünkkel és törekvéseinkkel sokkal kevesebbet törődik mint akár a kalmukokéval. A magam példájával akartam és akarom bebizonyítani, minő nehézségekkel van az ily feladat összekötve, de látni fogjuk azt is, minő sikerre számíthat.

Úzetve azon hazafias szenvedélytől, hogy a magyar elem szellemi jelentőségét a külföld előtt megismertessem, s miután e vágy bennem lassanként rögeszmévé lett, éltem 55 évéből 25-öt a külföldön, Olaszországban, Szejeban, Franciaországban, Németalföldön, Angliában és Németország minden részeiben töltöttem. 1848—1878-ig, német nyelven 64 kötetet adtam ki, t. i. költemények és prózai munkák fordításait; és pedig 9 kötet Petőfit, 3 kötet Aranyt (2 kiadásban), az „Album hundert ungarischer Dichter“ című munkámat (3 kiadásban), Népdalokat, a tőlem eredetiben is kiadott „Hangok a multból“ német fordítását, a „Gedichte aus fremden Sprachen“ című gyűjteményt; 4 kötet költeményt Garaytól (2 kiadásban), Vörösmartyt, Lisznyayt, Horváth Mihály Martinuzziját, Órmos Corneliusát, Pompéry Echoját, Ónody Chiváját és 35 kötetet Jókai munkáiból, Balassi Menyhártot, s mindezekből 1875-ig teljes 62 kötetet; s ezek közül csak 3 nyomtatott Magyarországon. E munkásság 27 év alatt tesz 12,227 oldalt (982 nyomtatott ívet), s ezek németben 157,000 példányban vannak elterjedve, ezért összesen 2738 tallér fordítási tiszteletdíjt kaptam; tehát évenként vagy 200 tallért. Már most ítéljen bárki, hogy üzérkedésből áldoztam-e 27 év alatt annyi időt, hogy 64 kötetet fordítottam magyarból. E mellett, mint eredeti német író, ugyanezen 27 év alatt, 51 kötet és vagy 3000 németül, franciául és

magyarúl írt cikkem jelent meg, és ezen eredeti dolgozatokért kaptam összesen 25,278 tallér írói tiszteletdíjat. Itéljen bárki, mi jár több nyereséggel, magyarból fordítani, vagy még oly szerény német írónak is lenni?

Legfurcsábban jártam Jókaival. Vele már ifjuságom, 1846. óta jó barátságban levén, 1854-ben írásban kaptam tőle engedélyt, hogy munkáit tetszés szerint lefordíthassam németre. De ekkor Bécsbe mentem, és nem élhettem engedelmével. Ott írtam 1857-ben egy cikket „Jókai und der Roman in Ungarn“ címmel, mely az „Augsburger Allgemeine Zeitung“ július 2-iki, 183-ik számának mellékletében jelent meg, és mely úgy látszik oly nagy feltűnést okozott a külföldön, hogy midőn Jókai 17 évvel utóbb Bismarck herceget meglátogatta, ez azzal fogadta, hogy rég ismeri őt, nem ugyan munkáiból, hanem azon cikkből. De csak 1870-ben jutottam odáig, hogy ekkor elhatároztam minden erőmet arra fordítani, hogy Jókait a világirodalomban ismertté, és ha lehet híressé tegyem. Petőfivel e szándékom fényesen sikerült, mert azon 9 kötet, melyet németül az ő költeményeiből adtam ki, 21,700 példányban forog a német nép kezén, s ez oly tény, mely a kritikusok dicséretét nélkülözhetővé, de feddésüket is semmissé teszi. — Jókaival nehezebben ment a dolog. Petőfi nevét már a 49-ki események tragikusan világhírűvé tették. Jókai neve nemesak teljesen ismeretlen volt a külföld előtt, s még ma sem tanulta meg az jól kiejteni e nevet mert német, francia, angol, egyaránt Csokkeinek mondja, bár ma, ha említi, ezt a legnagyobb tisztelettel, és lelkesedéssel teszi. Sőt, egy bécsi lap teljes komolysággal írta néhány év előtt, hogy „Fürst Eszterházy besitzt einen Jockey, der ein Mohr ist, aber vorreffliche ungarische Romane schreibt.“

Lássuk, hogyan állt a dolog, midőn 1870-ben kezembe vettem a tollat, hogy Jókai érdekében a világirodalomban működjem. 1850—1870-ig Jókaitól már 25 kötet jelent volt meg németül; ezek között: A fehér rózsa, Törökvilág Magyarországon, A régi jó táblabírák, Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, Más idők más emberek, A szerelem bolondjai, A fekete gyémántok, — és pedig mindannyian Pesten, csak egy kötet Bécsben. De nem csak ma, 1879-ben, fekszenek mind e kötetek eladatlanul raktáron, néhány kivétellel a Szerelem bolondjaiból, melyet Falk fordított, de soha egyetlen kötet sem jutott ezek közül a külföldre, sőt még Hinrichs lipesei

félévi könyvjegyzékében sem állanak, és semmiféle, 1870-ig százanként megjelent német, francia, angol életrajzi Lexikonokban soha Jókainak még csak neve sem fordult elő!

VI.

Hogy rendszeresen adjam elő a történeteket, részletezni fogom, amit tettem. Mindjárt 1870-ben Jókainak 34 novelláját fordítottam le. Ezek közül huszat, Németország legelterjedtebb lapjaiban tettem közzé, melyenek a Bazar 250,000 példányban, a Post 30,000, a Nationalzeitung 40,000, a Berliner Tagblatt, Ueber Land und Meer, Leipziger Illustrierte Zeitung, Salon, Berliner Wochenblatt, Neues Blatt, Schlesische Zeitung stb. Minden novella mellé Jókainak életrajzát, némelyikhez arcképét is adtam. Én pedig mindenikért 10—15 tallérnyi fordítási díjat kaptam.

Jókai 16 hasonlíthatatlan humorisztikus novelláját semmiféle kiadó sem akarta magában kiadni. Végre, a legfárasztóbb levelezések után, egy brémai kiadó vállalkozott reá, és 2000 példányban kinyomatta e 709 lapra terjedő, két kötetes gyűjteményt, s fizettek érte nyomorúlt 40 tallért! De engedelmet kaptam arra, hogy e gyűjteményt Bismarck hercegnek ajánljam, és ez a biztos sikernek első lépése volt, 1871-ben.

Ennél nehezebben ment a dolog az első 3 kötetes regénynyel „A szegény gazdagokkal“. Teljes másfél évig szaladgáltam a kész kéziratral egyik berlini kiadótól a másikhöz, sőt külön e miatt mentem Lipszébe is. Mindenütt — bár igen udvariasan — kidobtak az ajtón. Még senki sem hallotta volt Jókai nevét, és kezdőkért nem fizetnek, volt a válasz mindenütt. Azt sem hallották még soha, hogy magyar ember regényt tudjon írni; Petőfi! — az már más, az nemzeti költő és elesett a csatatéren. Hiában kértem, hogy legalább olvassák el a kéziratot. Kétségbeesésemben egy, mint később megtudtam „hirhedett“ közvetítőhöz fordultam. Az öreg Janke éppen Karlsbadban volt, a közvetítő meglepte fiát, és minden kigondolható rábeszélést felhasználva, rábirta, hogy mint atyjának helyettese egy szerződést irt alá, melyben 300 tallérért megvevé a fordítást; én az összegből 150 tallért kaptam! Az öreg Janke persze dühös lett midőn ezt meghallotta. A kikötött 50 ingyenpéldány, mely nekem

járt, még ma is a „közvetítő“ kezében van. De — a jég meg volt törve a kritika rendkívül kedvezően fogadta az első regényt, a kölesönkönyvtárak pedig nagy zajt csaptak ez új, híressé lett szerzővel. Ezt akartam elérni, és két esztendei fáradság után sikerült is. És ez egyetlen és tulajdonképeni érdemem Jókai és az ő munkái körül, mert ami azóta történt, és történik ma is, az csak következménye az én két évi törekvésemnek és azon fúrfangosságomnak, melynél fogva sikerült Jókai műveit jó hirben álló cégek útján a német közönség körébe eljuttatnom — biztos lévén arról, hogy az angolok, skandinávok, hollandok, oroszok, lengyelek stb. fogják olvasni e fordításaimat, és lefordítani azt saját nyelvökre, ami azután meg is történt. És bizonyos voltam arról is, hogy akinek oly elbeszélési képessége van mint Jókainak, elég, ha a külföldi közönség regényei közül csak egyet megismer, majd azután maga fog a többi után vágyódni. Így is lett. — A kezdetben oly dühös Janke barátunk, midőn érezte, hogy jó üzletet csinálhat, maga jött, és pedig igen udvariasan, és a következő pár év alatt 24 kötetet fordíttatott le Jókaiából, eleinte rongyos 50 tallér díjért, később hatvanat adott, és így tovább, mindig többet. Akkor azután egy jó gondolat jutott eszébe, hátam megett, nekem egy szót sem szólva, egy szép napon, 1873. augusztusában Füreden termett Jókainál, és vele szerződést kötött, minden 1874-től kezdve megjelenendő művére, s valóban ki is adá azokat. Ha Jókai nem volna oly becsületes ember és oly hű barát, nekem maig sem volna tudomásom e szerződésről. Mindaddig persze Jókai sem kapott Németországból egy fillérenyi tiszteletdíjat sem, én magam is, 10—12 ives kötetekért csak 50 tallért kaptam, bár az utolsó óráig mellékesen a lapokban is folyvást írtam cikkeket és vagy 1000 levelet Európa minden részeibe az ő érdekében, s legalább 500 kötetet ajándékoztam el mindenféle intézeteknek és irodalmi férfiaknak, csak hogy — ez esetben csak is dicsérendő — reclameot csinálhassak. Nem csoda ezek után, hogy ma már minden nyelven száz és száz dicsérő bírálat létezik róla, hogy neve és életrajza minden életrajzi szótárban befoglaltatik, és hogy egész Európa ismeri már nevét, bár még mindig igen rosszul ejti ki. Minő szerződést kötött Jókai Jankéval, arról nincs jogom szólani. Jókai maga, irántam soha sem volt hálátlan, sőt ellenkezőleg. De Janke oly vakmerő volt, hogy azt hívé, miszerint szerződésének visszaható ereje is van, és miután én később, más kiadók számára még néhány regényt lefordítottam, engem és kiadóimat beperelt. De

megadtuk a vakmerő berlininek!*) — Az én küldetésem 27 évi munkásság után be volt fejezve, és 1875. óta semmit sem fordítottam, s nem is fogok már fordítani.

Mind e vallomásokat amint azt kiki megítélheti, nem pro domo mea teszem, hanem egyedül Magyarországnak, és irodalmunknak a külföld előtti jövőendő nemzetközi képviseltetésének érdekében.

Igen, Jókai az egyetlen magyar író, ki szellemével a külföld felett is uralkodik, és aki gyönyörű munkáiért a külföldről is kap tiszteletdíjakat; de a külföld ma sem tudna róla semmit, ha nekem nem sikerült volna oly rendkívüli erőlködéssel nevének utat törnöm, hogy a külföld őt erejének teljében megismerje. És, a 34 kötetért, 4 év alatt, a kiadóktól és szerkesztőktől összesen 1123 tallért kaptam, mely összegnek egy harmadát postadíjra, elajándékozott példányokra stb. ismét kiadtam. Követőim tehát tudják meg, hogy nem elég egy munkát csak lefordítani és azt kinyomatni, hanem még ezerféle más irányban is kell fáradozni, hogy Európa a munkát csak egy tekintetre is méltassa.

VII.

De talán csak van még egy harmadik magyar író is, kinek munkái a külföldön nagy tetszést arattak, t. i. b. E ö t v ö s József! Hiszen Karthausija németben 6 kiadást ért, és a Falu jegyzője angolul és olaszul is megjelent. — Minő csalódás! A Karthausi első fordítását, melyet Klein készített 1838-ban, Heckenast fizette, és a másik, Dux által készített fordítást, mely már ötször nyomtatott újra, az ifjú Hartleben, Bécsben, aki mint tudnivaló, bel- és külföldi regényekkel a kölesön-könyvtárak körében oly jó üzleteket csinál, hogy amit csak kiad, legyen bár az egy Montépin vagy Ponson du

*) Nem rég egy érdekes vonást hallottam Jókaitól Jankéről; ez ugyanis a legnagyobb sajnálkozással jelenti ki, hogy „A jövő század regéaye“, „Egy aszszonyi hajszál“, és „Szabadság a hó alatt“ című munkáit nem adhatja ki, mert mint berlini ember nem mer Oroszország elleni munkával fellépni! Az ifjú pozsonyi kiadó Stampfel Károly kapta meg tehát ez utóbbi regényt német kiadásra. Irodalmunk érdekében szívből kívánom, hogy Stampfel úr német kiadványaival képes legyen a német könyvpiacon helyet foglalni, ez volna az első eset arra nézve, hogy a monarchia valamelyik kiadójának ez sikerül. Amit különben berlini ember nem merészel, azt a nyúgodt orosz megteszi. Egy szentpétervári Szemle felkérte Jókait, engedné meg a „Zöld Könyv“ lefordítását, és Vaclava Poka Prágában nyanezt csehül fogja kiadni.

Terrail értéktelen firkálmánya, vagy egy Eötvös nemes irányú remek műve, több kiadást ér. A többi magyar szerzők műveit azonban, melyeket még az öreg Hartleben kezdett művelni, mint Jókai, Pompéry, Teleki Domokos, Dessewffy, Horváth Mihály, Jósika, Mednyánszky, Szirmay, Vas Gerebenéit — az ifjú Hartleben megszüntetett, és el is adta jókora, majdnem csupán magyar írók műveiből álló raktárát. A Hartleben cég 1803—1860-ig eléggé meggazdagodott Magyarországon, hogy most már teljes pénzerejével, csupán német kiadványokat terjeszthessen. Az öreg Hartleben K. A. mainzi német volt, Budán jelentékeny vagyont kapott midőn megnősült, de legalább valamit tett a magyar érdekekért. Az ifjú Hartleben Adolf pedig, aki született magyar, Lipcsében él, és a legnagyobb német kiadók egyike. Ami pedig a Falu jegyzőjének angol és olasz kiadását illeti, tudnunk kell, hogy az egyiket Pulszky, a másikat Helfy adta ki, s ezzel mindent megmondottunk; azaz, sem Anglia sem Olaszország nem magok jöttek a gondolatra, hogy azt magoknak anektálják.

Bármint eszürjük csavarjuk is a dolgot, tény az, hogy 4 század óta nincs egyetlen magyar író sem, akinek munkáival a külföld fordítás által bitorlást követett volna el. Csak Petőfi, Jókai és még Eötvös lettek híresek a külföldön is, de nem önmagok által, hanem nekünk magyaroknak kelle jó vagy rossz fordításokban, ez írónkat valósággal rátukmálnunk a külföldre, a legnagyobb áldozatokat kellett értük hoznunk, nyomorult fordítási díjakkal beérnünk, vagy a munkát ingyen odaadnunk, sőt a nyomtatási költségeket is megfizetnünk, és mindenféle fufanggal élnünk, hogy csak kiadót találjunk. És, ha találkozott is valóban néhány idegen, mint Stier, Pachler, Dietze, Zerkowitzné, Meerheimb ezredes, Wyatt, Patterson, sir John Bowring, Swahn, Chassin, Valmore, Cassone, Teza, Brabek, a tót Pauliny-Tóth, vagy a hét szerb, Jovanovics, Hadzics stb., ezek nagyobbára azért tanultak meg magyarul, mert egy ideig közöttünk éltek, vagy, mint a kisebbség, mert külföldön élő magyarok voltak barátjaik, akik őket nyelvünk és irodalmunk tanulására buzdították; s a legtöbb esetben az ily külföldieknek még a mi diesőítésünkre kiadott munkáik nyomtatási költségeit is meg kelle fizetniök. — Tehát mi vagyunk az ő adósaik, nem ők a mieink.

Így áll fájdalom a dolog. Nem valóságos képtelenség tehát egy oly törvényjavaslatot készíteni, mely a magyarból való fordításoknak mindenféle akadályokat tesz útjába? nem valóságos vakmerőség azt kívánni, hogy a fordítási engedély minden egyes kötetre

külön-külön kikérendő? Ily bolondot még eddig a franciák, az angolok sem mertek tenni, akiknek munkáik lefordíthatásáért pedig egész Európa tőri magát és mesés összegeket kínál a fordítási jogért.

Ismétlem: én magam nem fogok már magyarból fordítani, tehát nem magamért beszélek, — akinek melleleg mondva sohasem volt szükségem fordítási engedélyt kérni, mert kész örömet megadták ezt honfitársaim — hanem szólok nemzetem becsületének érdekében, szólok írótlársaim érdekében, akik talán követni fogják hazafias törekvésemet azon téren, melyen én mozogtam, t. i. nemzetünk irodalmi termékeinek megismertetésében a külföld előtt.

És végre, minő szellemi létjogot nyert Magyarország az eddigi 424 fordítás által? Az egyetlen Jókainak van, bár csekély, anyagi haszna, a külfölddel való összeköttetéséből. De mely árért!? Az ő regényei 1875 óta mint német nyelven írott eredeti regények jelennek meg, mindig négy héttel azok magyar kiadásának megjelenése előtt! hogy a német kiadónak ne kelljen versenytől tartania. És mi haszna van Magyarországnak abból, ha a mi kedves Jókaink híressé is lesz a külföldön? És mi haszna van abból Jókainak is, ha ő maga teszi lehetővé, hogy Németországon kívül is híressé legyen? mert mint német írónak az ő munkáit, a német kiadó engedélye nélkül, nem szabad semmiféle idegen nyelvre lefordítani.

De hát csupán Jókai regényeiből áll-e a mi modern irodalmunk? Nem jelennek-e meg nálunk is naponként oly történelmi és szaktudományi munkák, melyek szintén megérdemelnék, hogy a külföld őket megismerje, és melyek képesek volnának bizonyítani Magyarországnak szellemi létjogát? És mi fordítottatott le eddig lyrai költeményeken és regényeken kívül a magyarból? Katona Bánk-bánja, Madách Ember tragédiája, Toldy Irodalomtörténete és Költészettörténete, Csengery Államférfiai, Deák magyar közjogi munkája, Eötvös Uralkodó eszméi (bár ez eredetileg németül jelent meg), Széchenyi hét műve, Keleti és Körösi statisztikája, Fraknói Melanchtonja, Horváth M. néhány történelmi műve, Lónyay Bankügye, Andrássy és Magyar utazásai, (Vámbéry munkái mindig angolul és németül jelentek meg előbb), Greguss Tanulmányai; körülbelül ezek a főbb munkák. Pedig még vagy 500 régebbi és újabb munkát nevezhetnék, melyek szintén megérdemelnék a lefordítást.

De, most kell a legfájdalmasabb vallomást tennem. Kedves hazámiai, kutatásotok ki Európának mind a 4000 nyilvános könyv-

tárát, fogtok-e a fentebb említett munkákból, mindössze 10 darabot is találni a külföldön!?

Német és latin munkákat azonban, Magyarországról, pl. Fessler, Katonát, Prayt stb., minden nagyobb könyvtárban találhatni, és én magam is, százával láttam Petőfi-fordításaimat. S az is tény, hogy nincs kölesön-könyvtár, melyben Jókai munkái nem volnának fellelhetők, de hisz ezeket olvassák a gödöllői, berlini, laakeri, stockholmi, windsori királyi palotákban is.

VIII.

Tehát, míg egyrészt a legaggodalmasabban kell óvakodnunk attól, hogy azon jóakaró külföldieket, kik valamely magyarul megírt munkát idegen nyelvre akarnak fordítani, ebben legkevesebbé is megakadályozzunk, másrészt a nemzetnek magának istápolnia is kellene ily reánk nézve előnyös törekvéseket, sőt azokat rendszeresen kellene bátorítania és támogatnia. A Petőfi-Társaságnak már régen nagy jutalmakat kellett volna kifizetnie nagy nemzeti költőnk, valamint ikertestvéve Arany János legsikerültebb fordítására, bármely nyelvre. Az Akademiának, mely 48 év óta számtalan munkát adott ki magyar nyelven, melyeket, bár egész Európában senki sem ért, a külföldi tudós társulatoknak elajándékozgatott, egy külön osztályt kellene létesíteni azon célból, hogy — legalább kivonatokban — megismertesse a külfölddel azon haladásunkat, melyet az utolsó évtizedekben tettünk. Ez irányban a Hunfalvy Pál által kiadott „Literarische Berichte aus Ungarn“ már fontos és helyes kezdeményezés. De az ilyen kiadványokat ezer meg ezer példányban kellene nyomtatni, és legalább az első években minden külföldi intézetnek és tudósnak mint „Magyarország ajándékát“ meg kellene küldeni, azon, nekünk sokkal szükségesebb munkák helyett, melyeket minden haszon nélkül osztogatunk el. Ne engedjük még tovább is, hogy ellenségeink, a külföldön százezrekben elterjedt bécsi lapok révén, valamint az erdélyi szászok, még folyton oly szemtelenül és vérlázítóan rágalmazzanak a külföld előtt. Szóljunk közbe már egyszer mi is, mint ezt már régóta a szlávok mind, és a skandinávok is oly ügyesen teszik. Iparkodjunk a külföld minden tudományos közlönyeinél befolyásra szert tenni, tartsunk jól fizetett, franciául, angolul, németül író honfitársainkból egy nemzetközi sereget, melynek

tagjai azután hetenként ismertessék meg — nem a bécsi lapok, hanem — a valóságos külföld lapjain a külföldi közönséget tudományos, irodalmi és művészeti újdonságainkkal, amit eddig csupán Vámbéry, Heinrich, Pulszky, Kertbény s még néhány kevesen tettek, és akkor nemzetünk becsületének nagyobb szolgálatot tettünk, mint ha tíz kirándulást rendezünk Afrikába. Végre, mondjuk ki elv gyanánt, hogy jövőben nem szabad magyar könyvjegyzéket kiadni a nélkül, hogy ne álljon a magyar mellett a könyvek címe franciául is, mint ezt már régóta igen ügyesen az összes szláv népek teszik. Állítsunk Európa valamennyi egyetemén tanszéket a magyar nyelv és irodalom számára, — mint ezt már régen tették a lengyelek, oroszok, csehek, sőt már a szerbek és románok is, — és ha a külföldi ember megtanulja nyelvünket, lefordítja munkáinkat, jó indulattal ír Magyarországról, írjuk be nevét a nemzet aranykönyvébe, halmozzuk el mindazon kitüntetéssel és jutalommal, melylyel nemzetünk rendelkezik. Aki megtanul oroszul, svédül, újgörögül, portugallul — hogy ne is említsük a franciát és angolt, — azt elhalmozzák rendjelekkel és címekkel, s ha magyarul tanul, még csak meg sem köszönik neki.

Ha e kérdés, azaz, jelentőségünk mint az általános kultúrmozgalom tényezője, valaha fel fog vettetni, számtalan utat-módot lehet majd felhozni, mely célra vezethet.

Csupán ily nemzeti fellépés méltó hozzánk, kik 78 év lefolyása alatt oly nagyszerű nemzeti újjászületés csodáját vittük véghez.

És majd akkor, ha az általános kultúrmozgalomban elismert tényező leszünk — mert fájdalom e tekintetben ma „nation anonyme“ vagyunk; majd akkor, ha mi is nyujthatunk valamit a külföldnek, gondolhatunk arra, hogy azzal egyenjogú irodalmi szerződést kössünk, most még csak magunknak vagyunk, hál' Isten már elég gazdagok.

IX.

De térjünk át a „törvényjavaslatnak“ másik részére, arra, mely az idegen nyelveken megjelent munkáknak magyar nyelvre való fordításáról beszél.

Hogy a törvényjavaslat készítői épenséggel semmit sem értenek az irodalmi kérdésekhez, melyekre nézve törvényhozók akarnának lenni, azt úgy hiszem, bebizonyítottam már azon tényekkel, melyeket erre nézve felhoztam, s melyek a magyarból való fordításra vonatkoznak;

de hogy még kevesebbet értenek a külföld irodalmi kérdéseihöz, azt néhány elijesztő példával fogom bebizonyítani.

E törvényjavaslat fő jellemvonása az, miszerint szerzői abban egy szóval sem tesznek tanúságot arról, hogy értenék, minő szellemi jelentősége van az irodalomnak és művészetnek, az emberiségre és annak művelődésére. A törvényjavaslat azon hatást teszi az olvasóra, mintha például kolbászárúk be- vagy kivitelére szolgáló szabályokat akarna nyújtani, vagy, mintha valamely város be- vagy kivitelét akarná szabályozni. Olaszoknak (!), franciáknak, angoloknak, németeknek, ezentúl nem szabad egyetlen magyar könyvet sem lefordítani, mindaddig, míg elő nem mutatják nyugtatványokat, hogy az eredeti magyar szerzőt érette — megfizették? — ó nem, hanem, hogy megengedte e munkáját lefordítani. Szeretném ismerni azon magyar szerzőt, aki ne adna erre szíves örömet engedelnyt, gondolván: nekem nem árt vele, magának pedig örömet szerez! De még kíváncsiabb volnék ismerni azon olaszt, franciát, angolt, németet, aki saját jószántából, vagy épen azért fordítana magyarból, hogy abból „gseftet“ csináljon, mihez elébb még magyarul kellene megtanulnia. A kérdésnek ezen oldala tehát a semmi körül fordul meg.

A törvényjavaslat, azon hihetetlenül téves eszméből indul ki, hogy nálunk és az egész világon azért írnak könyveket, egyedül azon indokból festenek képeket, hogy ezekért jó sok pénzt kapjanak szerzőik, szóval, hogy költészet, irodalom, zene, s egyéb művészet minden egyéb szellemi indok nélkül műveltetnek. Általánoson ismert dolog, hogy különösen híres angol és francia írók, festők és zenészek, milliókra menő tiszteletdíjakat kapnak, s a jelesebb német írók és művészek, már régóta szintén nem halnak éhen. Minő logika! Vajjon azért kapnak-e e nagyságok oly óriási tiszteletdíjakat, mert híresek, vagy inkább azért, mert hirtelen valami új munkával, képpel, vagy dalművel lépnek fel, amely — joggal-e vagy nem, az nem tartozik ide — a közönséget annyira elragadja, hogy ily munkát millió példányban vesz meg, hogy Meissonniernek egy kis képért egy negyed milliót fizet, Meyerbeer egy operájáért pedig fél milliót. Ily csodát a geniális ember, vagy aki uralkodik a kor izlésén, kis nemzet közepette is elő tud idézni. Hiszen Jókai maga bevallotta nekünk, hogy az utolsó 27 év alatt 300,000 frtot vett be írói tiszteletdíja fejében, ezen kívül ennél is nagyobb összeget osztott szét munkatársai között. De hol van még csak egy oly magyar író aki ilyet felmutathatna? Tehát nem

ez a szabály, hanem kivétel, nálunk épen úgy mint Angliában, Francia- és Németországban, a különbség csak az, hogy mi $6\frac{1}{2}$ millió vagyunk, ama népek pedig 30—40 millió. Németország évenként 12,000, Franciaország 8000, Anglia meg épen csak 5—6000 könyvet ad, s ezek 99/100-ad része — tekintettel a kelendőségi kilátásra, — igen közepszerű írói díjakat képviselnek, sőt felényiben ingyen, néha a szerzők költségén jelennek meg. S a külföld nagy írói is, tiszteletdíjaik nagyobb részét saját népöktől kapják. Emlékszem még egy beszélgetésemre Renannal, 1861-ben. Ő a következőket mondta nekem: „Az ön tanácsa jó; mindenkinek ingyen adok engedélyt munkáim lefordítására. Franciaország majdnem fél milliót fizetett nekem, ebből megélhetek. Franciaország, s a magam dicsősége, sokkal inkább szívemen fekszik, mintsem hogy eszmémnek az egész világon való elterjedését azzal gátolnám, hogy még néhány ezer frankot fizettessek magamnak valamely angol vagy német kiadó által, hogy azután az bírja eszmém terjesztésének monopóliumát a többi népek között. Sőt, én még a francia, eredeti munkáknak Franciaországon kívüli utánnymatását is pártolom. Mi által uralkodtak a mi nagy íróink, mint Voltaire, az encyclopaedisták és mások az egész világon? Egyszerűen azért, mert munkáikat Németországban, Hollandiában, sőt Oroszországban is utánnymták, s e mellett magában Franciaországban, ez utánnymatok egyetlen vevőt sem vontak el az eredeti kiadásoktól.“ Így beszéltek Thiers, Guizot, Macaulay, Grote, sőt Gervinus és Schmidt Julián, s a külföld akárhány valódi tudósa. Igaz, a regény és színműírók nem gondolkoznak ily emelkedetten, szemben más, velök egyenrangú kultúrnépekkel. És bolondok is volnának, ha máskép tennének, mert hiszen egyedül Németország évenként fél millió márkát fizet többnyire nyomorúlt francia regények fordítási jogáért; de valóban nem irodalmi tiszteletből, hanem egyedül azért, hogy így, saját magoknál minden versenynek útját állják, mert az ily kétes értékű munkáknál csak monopólium mellett van kilátás „gseftre.“ De Magyarországra a külföldnek még egyetlen jelentékeny szerzője sem gondolt! 1863 nyarán, a brüsseli parkban ültem egy padon, és Victor Hugóval beszélgettem, aki ebéd után rendesen oda jött. Úgy hiszem Jósika és a jó öreg Ludwigh János is ott voltak. A híres író elbeszélte, hogy „Les misérables“ című regénye 1862 ápril 2-án, Párisban és Brüsszelben francia eredetiben, s ugyanazon órában Londonban, Newyorkban, Madridban, Berlinben, Szent-

pétermárciusban és Turinban, az illető nyelvekre fordítva jelent meg. Az eredetiért kapott 400,000 frankot, a fordításokért összesen 30,000-et. Félénken kérdezém, hogy hát a magyar fordításért mennyit kapott? Elesodálkozva nézett rám és mondá: „Tiens, on a déja une littérature dans cette langue? On ignore cela!” És ő Magyarországnak egyik legnagyobb, valóban lelkesült barátja!

Tehát Európa három fő nemzetének nagy írói jövőben sem fognak minket akadályozni, sőt, ha megtudják véletlenül, hogy munkáik magyarra is lefordítottak, ezt megtiszteltetésnek fogják venni. Az ily idegenekkel szemben eszerint nincs szükség külön irodalmi szerződéseket kötnünk a külfölddel. Sőt, még a jelentéktelenebb regényírók kedve is elfog menni a követelésekhez, ha elébb a letéteményezés (Deponirung) hosszadalmas és költséges menetén kell keresztül vajúdniok, hogy azután rongyos 100—150 frttal kínálják meg őket munkáik lefordításának jogáért. Mert, miután — Jókait kivéve — a legjelesebb magyar regényíró sem kapott még pl. egy két kötetes regényért ötszáz forintnál többet: ebből következik, hogy kiadóink a fordítás jogáért legfeljebb néhány forintot fizethetnek, mert azon kívül még a fordítót is fizetniük kell. 1877-ben csak 37 regény jelent meg franciából, angoltól és németből fordítva, s ezek között is csak 16 volt még élő szerzőktől, s ily nemzetközi szerződéseknél csak élők szoktak tekintetbe vétetni.

De, nagyobb veszély is fenyeget minket ezen épen oly hivatlan mint szükségtelen törvényjavaslat részéről. Ezrekre menő tankönyveinknek csaknem fele, vagy szabadon van dolgozva, vagy fordítva, ami különben tudományos műveknél így szokás az egész világon; mert hiszen nem létezhetik nemzeti tudomány, sem tilalom, mely annak terjesztését gátolhatná. Eddig még nem jutott eszébe külföldi embernek, külön tiszteletdíjat kérni a magyar íróktól, amiért tudományos munkáikat felhasználták. És épen az iskolakönyveket többnyire szegény német tanítók írják, kik az eredeti munkáért is csekély fizetést kapnak. Így pl. a szegény Ahn beszélte nekem Kölnben, hogy ő nagy francia nyelvtanáért a kiadótól egyszer mindenkorra 300 tallért kapott, ez pedig lassanként 75,000 példányt adott el, példányát forintjával. No csak várjatok míg az éhes német iskolamesterek megtudják, hogy — hasonlóan az égből hullott mannához — Magyar- és Németország között ily

irodalmi szerződés köttetett a kölcsönös védelemre, majd örülhetek azután a felmerülő sajtópörök seregének.

És ez nem csupán pénzkérdés, hanem kérdése egyszersmind gyermekeink nevelésének, melynek az európai tudományosság szabad behozatala legfőbb eszköze.

Oly ostoba nép még eddig nem élt a nap alatt, mely minden kényszerítettetés nélkül önmaga megadóztatná művelődésének eszközeit!

X.

Hogy a törvényjavaslat szerzői mennyire nem ismerik a kérdésnek nem csak szellemi, de üzleti oldalát, sőt mennyire nem ismerik az európai irodalmi viszonyokat, az kiténik a következőkből.

A törvényjavaslat ugyanis egy szuszszal említi meg az olasz irodalmat a mai angol, francia, német irodalommal, és amazt is meg akarja adóztatni a magyarból való fordításokért. Tehát nem is gyanítja, hogy a három nagy kiadói tüzletet Florenccben, Turinban és Milánóban, kivéve, egész Olaszországban nem létezik európai színvonalon álló könyvkereskedési üzlet, s az irodalmi termékek mind vagy a szerzők saját kiadásában jelennek meg, vagy helybeli üzletekhez vannak kötve, vagy jó barátok körében terjesztetnek, s valóságos modern antiquáriátusok. És az ily koldusos könyvzsibvásárt a törvényjavaslat egy színvonalra állítja a hetenként milliókra menő forgalommal bíró angol, francia és német üzletekkel.

A törvényjavaslat továbbá a fordításoknál legesekélyebb különbséget sem tesz a próza és költemény között. Nem is gyanítja tehát, hogy egész Európa a költői fordítást egészen önálló műnek tekinti, mely az eredetiből csak az eszméket, és a plasztikus alkotást veszi át a lehető legnagyobb hűséggel, de hogy a legnagyobb költő művének fordítása is, azon népnél, melynek nyelvére fordított, teljesen hatástalan marad, ha csak nem lesz művészileg és nyelvelileg is mestermű ezen nyelven. Épen így áll a dolog, ha valamely mű akár prózában akár kötött beszédben dramatizáltatik, még ha azon nyelven is, melyen eredetileg íratott. Semmiféle külföldi regényíró, vagy epikus nem akadályozhatja meg, hogy műve vagy költeménye, saját honfitársai által, a nélkül hogy a szerzőt csak meg is kérdeznék ne dramatizáltathassék, sőt így gyakran meg ne csonkíttathassék, vagy épen el ne torzítottathassék, bizonyos szokásos

színpadi fogásokhoz ne alkalmaztathassék, mint ahogy ez legújabbban Zola „Assommeurjével“ történt, melyet Gastineau és Busnach az eredetiben levő tragikai befejezést nagyon élesnek találván, engesztelékenynyé tettek, Zolának minden — nem ugyan bíróilag tett, de — szépművészeti tiltakozása ellenére; mert a dramatizálás önálló teremtés.

De a legszörnyűbb az egészben az, hogy a törvényjavaslat, egy kalap alá vonja a színdarabokat az irodalom valódi termékeivel. A színpadnak egész Európában egészen más iránya, céljai, közönsége, bevételi forrásai, előnyei és veszélyei, sőt más írói, eladási forrásai, közvetítői vannak; sokszor nincs irodalmi értéke szemben a könyvekben megjelent, olvasásra szánt irodalmi termékekkel. Ebből kifolyólag az előadásra alkalmas színdarabok, (melyek t. i. nem úgynevezett könyvszínművek, mint pl. Madáchnak Az Ember tragédiája) sehol a világon nem állanak a rendes sajtótörvény alatt. Angliában, Francia- és Németországban egyszerűen a rendőrség alatt állanak. — Nézzük minő torzképek a szerződés tárgyai is; magyar darab még soha soha sem adatott a külföldön, csupán Pesten, Pozsonyban és Bécsben adtak elő Megerle Teréz által fordított, s nem régen Sturm fordításában Szigligeti, Szigeti és Tóth Edétől darabokat, s Lewinsky Katona „Bánkbánját“ egyetlen egyszer, de nem hazafiságból. Ellenben egész Európa színésze — tehát Magyarorszáé is — azon francia fércelményekből áll, s egyedül ezek által tesz jó bevételeket, melyeknek benső értéke a zérus alatt áll ugyan, de melyek roppant, valójában nem irodalmi eszközökkel, hanem diszletekkel, jelmezekkel, gépezetekkel, tánccal és énekkel, stb. csinálnak tele házakat, és így teljes joggal képezhetik a nyereszkedés és a színvilág tőzsde játékának tárgyát, de ez valójában nem irodalom! Sőt még a jobb, finomabb vígjátékok, a színdarabok is kizárólag a színházi ügynökségek nyereszkedési tárgyai, melyeket azok csalétek gyanánt használnak arra, hogy az előadási jogot minél több színháznak eladva, minél több pénzt szerzhessenek belőlök.

Végre, a törvényjavaslat azon szándéka, hogy még egyes hírlapi cikkeket is, nem az eredetiben való utánnomatás ellen — ami a dolog természeténél fogva lehetetlen — hanem a lefordítás ellen megvédje, az már — ha ismerjük a hírlapirodalom lényegét — a képtelenséggel határos! Bár eljönne az idő, büszkék lehetnénk arra, ha Európa minden időszaki folyóirata a „Budapesti Szemléből“, „Századokból“ vagy egyéb folyóiratainkból közölne cikkeket.

XI.

A törvényjavaslat szóban levő része azt követeli, hogy Magyarország — senki által fel nem szólítva, semmi szükség által nem kényszerítve — saját kezdeményezéséből kössön a külfölddel oly irodalmi szerződést, melynél Magyarország semmit sem nyújthat a külföldnek, de mindent veszíthet.

Még egyszer hangsúlyozom: egyedül tőlünk kívántatik, hogy magunkat egész Európa előtt nevetségessé tegyük, mert előlépünk és azt kívánjuk, hogy a külföld vessen adót szellemi fejlődésünk eszközeire, míg e gondolat eddig a külföldön még senkinék sem jutott eszébe.

Ez hallatlan valami az európai szerződések történetében.

Ha azon szerződéseket, melyek az irodalom viszonyos védelmére a népek között kötöttek, tanulmányozzuk, tapasztalni fogjuk, hogy Franciaország regényeit és színdarabjait, Anglia csupán regényeit, és pedig leginkább a németek által, de a spanyolok, skandinávok és oroszok által is búsán megfizetteti magának; de ez csak azért teheti, mert e népek a regényeket és színműveket nem azért fizetik meg szívesen, mintha azok által irodalmokat akarnak gazdagítani, hanem, mert velök jó üzletet akarnak csinálni, és ha drágán megfizetik, saját hazájokban monopóliumot gyakorolhatnak. De a francia és angol tudósok, munkáik fordítási jogát nem igen szokták eladni, legfeljebb ha nagy összeget kapnak érte, és ha a fordítások az eredetivel egy időben jelennek meg, amint ez Carlyle, Darwin, Lyell munkáikkal történik. Német regényírók közül eddig csupán a zsidóknak, mint Auerbachnak, Fanny Lewaldnak, stb. sikerült a külföldtől munkáik fordítási jogáért jelentékenyebb összegeket kapni, de ezeknek sem irodalmi tekintetből, hanem egyedül azért, mert hitsorsosaik a többi országokban, nagyobb számban veszik munkáikat, mint a többi német regényírókéit. Német tudósok pedig mint ezt Strauss Dávid Frigyes, Gervinus és mások mondották nekem, még magok fizetnek azon megtiszteltetésért, hogy egy Littré a franciáknak, vagy Harrison az angoloknak mutassa be munkáikat. Szakmunkáknál azonban magától kínálkozik a fordításérti díj. Frerichs munkája az alhasi bajokról tizenkét idegen nyelvre fordítván, minden kiadó fizetett a szerzőnek, ki többet, ki kevesebbet, hogy a könyvnek azon tekintetet adhassa, mely szükséges ily munkáknál, melyekben a szerző félreértése vajmi

végzetes lehetne. Az oroszok, svédek és a dánok is rendkívül sok regényt adnak ki, és többnyire oly jókat, hogy egész Európa kapkod utánok; igen természetes tehát, hogy a külföld megkínálja őket tiszteletdíjjal a fordításért, de csak úgy, ha monopóliumot űzhet velök. E verseny Amerikáig terjed. Tudvalevő, hogy az Egyesült Államokban minden külföldi munkát szabad utánnyomatni, de egyszersmind Európában is bármely amerikaiat. A könyvárusi közlekedés magától érthetőleg igen lassú, de hát van levélposta és kábel. Így azután Angliában vagy Németországban nem várják be, míg pl. Bret Harte egy új munkája az oceánon keresztüljön, hanem táviratoznak Mr. Bret Hartenak, és még mielőtt munkájának kézírata Amerikában a nyomdába jutott, másolata már útban van Anglia vagy Németország felé. De Amerika sem akar várakozni az európai újdonságokra. Táviratoznak tehát a berlini vagy londoni követnek, az elmegy Mühlbachnéhoz vagy Auerbachhoz, Dickenshez vagy Leweshez, fizet nekik néhány ezer dollárt, s elküldi a másolatot jóval előbb, mintsem a német vagy angol eredeti megjelent. Sőt a nagy német és angol kiadók — Cotta, Brockhaus, Longman — kiadványaikat, melyekre nézve nagy kelendőséget remélnék, legelőbb is Newyorkban adják ki, mint eredeti műveket — így biztosítván azokat az ottani utánnyomatástól — és csak azután adják a valósággal eredeti munkát Európában.

A nemzetgazdászatnak első elve ez: nem az árucikk határozza meg az árt, hanem a kereslet!

Tehát a törvényhozás, az állami szerződések épenséggel semmit sem használnak irodalmi kérdésekben, és legfeljebb árthatnak, a keresletet akadályozhatják és elijeszthetik. A jó cikket, ha egyszer ismeretes lón, folyton keresik és jól megfizetik; a középszerűn azonban, s általában azon cikken, melyre a külföldnek nincs szüksége, az Isten sem segít, annál kevésbbé emberi törvény.

Saját irodalmunkból vett példákkal bizonyíthatjuk ezt be. Jó sika munkáiból németül Pesten, Bécsben, Lipsében, Drezdában, Braunschweigban harminc kötet jelent meg, de egyetlen kiadó sem vette be még a nyomtatási költséget sem, az egész kiadások még ma is a raktáron hevernek; egy német olvasó sem volt rábírható, hogy csak egy kötetet is olvasson belőlök.

Ellenben Jó k a i regényeit, már hatvan-hetven kötetet a külföld nem csak ezer és ezer példányban veszi, de Jó k a i minden regényét, melyeket valaha még írni fog, már előre eladta Németországnak, természetesen, ha, miután meg lesznek írva, meg is kapja árokat.

XII.

Tehát ne kössünk nemzetközi irodalmi szerződést, és pedig:

1. Mert aki csak fordított eddig valamely munkát magyarból, azt vagy hazafiságból, vagy műkedvelői kísérletből, vagy pedig, ha az illető külföldi volt, Magyarország iránti elismerésre méltó rokonszenvből tette.

2. Mert azon magyar író is, ki oly munkát ad ki, mely tartalmánál fogva reményt nyújt arra, hogy nyereszkeedésből idegen nyelvekre is le fog fordíttatni, ezt az által előzheti meg, hogy annak fordítási jogát már a munka megjelenése előtt kizárólag egy külföldi kiadónak eladja, aki azután a nála fenálló sajtótörvények segélyével ily módon megszerzett tulajdonjogát ép oly jól megóvhatja, mint a magyar szerző magát idehaza, munkájának utánnyomatása ellen.

3. Mert, mi az idegen nyelveken megjelent munkáknak magyarra való fordítását illeti, az, tekintetbe véve a nemzetnek csekély számú írói erőit, a magyar könyveknek aránylag csekély kelendőségét, ebből folyólag a fordításnak csekély díjaztatását, miután belőle kevés hasznot látnak, sem a kiadó, sem a fordító ninesenek azon helyzetben, hogy az idegen eredeti szerzőnek valami csekélységénél többet adhassanak. Nincs példa rá a magyar irodalomban, hogy fordított tudományos munkákból ezer példány adatott volna el.

De ha már egyáltalában akarunk ilyen nemzetközi irodalmi szerződést kötni, formulázzuk azt a következőképen:

1. Minden író, aki bármely Magyarországon divó nyelven valamely munkát ír, fentarthatja magának a fordítás jogát bármely nyelvre annak egyszerű kijelentésével, melyet munkájának címlapjára nyomathat. Ha azonban az általa megjelölt határidőtől számítva hat hónap alatt nem jelent meg semmiféle általa eszközölt fordítás, mely azután az eredetinek értékével bír, — ha t. i. a szerző beleegyezését felmutatja, — akkor e fentartás elveszti hatását.

2. Aki valamely munkát magyarból — melyet az eredeti szerzője még nem adott ki más nyelven — valamely idegen nyelvre lefordít, és a külföldön adja ki, a nemzet köszönetében és jutalomban részesül, mely esetről esetre határoztatik meg.

3. Az előbbi pontban felemlített kitüntetés alól csak azon munkák vétetnek ki, melyeknél be van bizonyítva, miszerint nagyon rosszul és hűtlenül vannak fordítva, és azok, melyek Magyarország iránti nyiltan ellenséges szándékból fordítottak le.

4. Oly külföldiek, kik bebizonyítják, miszerint a magyar nyelvet irodalmi célból tanulták meg, hasonlóképen, közelebről még meghatározandó nemzeti jutalomban részesülnek, és ha a magyar érdekeket a külföldön, az irodalom és a journalisztika terén szolgálják, minden oly esetben, melyben ily közvetítésre szükség van, tekintetbe fognak vétetni.

5. Minden kütföldinek joga van arra, hogy munkája jogtalanul magyarra ne fordíttassék, azt az által megóvni, hogy annak címlapjára rányomatja, miszerint a magyarra való fordítás jogát is fentartja magának. Ezen óvás mellé még az eredeti munka kiadásának keltét kell nyomatnia. És ha az illető szerző hat hónap lefolyása alatt nem intézkedik maga, hogy munkája magyar fordításban is megjelenjék, akkor e fentartás érvénye megszűnik. Ellenkezőleg pedig, ha a mondott idő alatt munkája az ő engedelmével jelenik meg magyar nyelven, e kiadás egy évig oly jogot élvez mint az eredeti magyar munka.

6. Ha valamely magyar kiadó előnyösnek tartja, hogy az idegen szerző munkája az eredeti magyar műnek jogával jelenjék meg magyarul, annak monopóliumát úgy szerezheti meg magának, ha az eredeti szerzőtől a magyarra való fordításnak kizárólagos jogát az eredeti munka megjelenése előtt kéri a szerzőtől, és e fordítást az eredetivel egy időben adja ki. Ezen megszerzett jogát az illetékes magyarországi hatóság előtt a kiadást megelőzőleg kell kimutatnia, és e körülményt a könyvre nyomatnia.

7. Költői fordítások magyarból és magyarra minden akadály nélkül történhetnek.

8. Idegen nyelven írott színművek, melyek a külföld valamely színpadán már előadattak, nem képezik ezen nemzetközi szerződés tárgyát. Ezekről csak különös nemzetközi színházi szerződések határozhatnak.

XIII.

Az ilyen nemzetközi irodalmi szerződés talán nem felel meg mindenben az eddig szokásos szerződési módozatoknak, talán nem is igen csalogató a külföldre nézve, sőt talán egészen felesleges is, mert nem sokat változtat az eddig dívott szerződés nélküli állapoton. De ha már szükségesnek látszik jogainkat törvény által biztosítani, a fentebbi elvek alapján készíttessék egy törvény, miután előbb — akár magán úton, akár a kormány kezdeményezésével — oly alap teremtetett, hogy még a legnagyobb sikerek esetében is nem igen magasra emelkedő jutalmakat legalább tíz évre biztosítani lehessen. És az ily jutalmakat nem mint napszámosi díjakat, hanem mint megtisztelő és buzdító nemzeti jutalmakat kell kiosztani, hogy így a külföldön oly barátokat szerezzünk magunknak, akikre nézve az ily jutalmak megtisztelők legyenek, és akikre nézve egyedül a pénzbeli ajándék sértés volna. Mert nekünk magyaroknak, kik végbe vittük azon csodát, hogy 78 évnyi rövid idő alatt nemzetileg teljesen újjászülettünk és nemzetünket ismét milliónként számítjuk, hazánkat önmagunk kormányozzuk, és az államok között Ausztriával szövetségbe mint önálló állam vagyunk elismerve, és nyelvünkön oly modern irodalmat teremtettünk, mely mind minőség- mind mennyiségileg Európa kisebb népeivel megmérkőzhetik, annyira megértünk és annyira nem vagyunk már az elnemzetietlenedés veszélyének kitéve, hogy irodalmunk álláspontjáról két új feladatunk van:

1. Európát, a világot, szellemi kincseinkkel megismertetni, a külföldet jó akaratunk és képességünk iránt érdeklődőbbé tenni mint az eddig volt, és megszerezni szellemi létjogunk elismerését — miután nemzetiségi, állami és kereskedelmi létjogunkat elismerték. A külföldet annak tudatára kell hoznunk, hogy az emberiség művelődési mozgalmaiban mi is lényeges társtényezők vagyunk — nem pedig önmagunk elszigetelése által akadályokat gördíteni a külföld útjába, hogy minket megismerjen, tisztelni tanuljon, dacára ellenségeink rágalmainak.

2. Ellenkezőleg azonban, nemzeti irodalmunknak és az általános művelődési mozgalmakban való együtt haladásunknak érdekében lehetőleg szabad kezet kell magunknak biztosítanunk, nehogy a külföld részéről még saját benső nemzeti életünkben is kizsákmányoltassunk. Már úgy is elég adót fizetünk a külföldnek azon művelődési eszközökért, melyeket az által veszünk át tőle, hogy,

dacára saját, már valóban nem szegény nemzeti irodalmunknak, az egész osztrák-magyar monarchiában külföldi, különösen német munkáknak legnagyobb fogyasztói mi vagyunk. Azon aránylag csekély számú művek pedig, melyeket fordítások útján veszünk át az idegen irodalmakból, már az által is sajátunkká lettek, mert sokkal nehezebb valamely munkát nálunk magyarra fordítani, arra kiadót és vevőt találni, mint bármely más országban. És miután fordításoknál a kelendőség még legjobb esetben is oly csekély, hogy alig fedezi az írónak és kiadónak fáradságát és költségeit; a külföldről sem vonunk el számbavehető üzleti nyereséget, ellenkezőleg azonban azon előnyben részesítjük őt, hogy jeles írói és azok eszméi nálunk is népszerűekké és tiszteltekké lesznek. És minden irodalomnak egyedül ez valódi, tulajdonképeni és magasabb szellemi célja, t. i. az eszmék elterjesztése minden népeknél, mert mindannyinak ugyanazon szellemi érdekeik vannak.

XIV.

V É G S Z Ó.

Nem tudom, ki a szerzője e törvényjavaslatnak, azt sem, van-e valamilyes kodifikationális jelentősége, és emelkedhetik-e törvényerőre?*)

Nem is veszem azt másnak mint jeligenek ahoz, hogy valahára kimondhassam azon nézeteimet, melyeket számos éven át sok oldalú gyakorlati tapasztalataimból e kérdésre nézve szereztem. Az én fordítmányaim értékéről vagy értéktelenségéről itt e helyen kár volna beszélni. De azt hangsúlyoznom kell, hogy teljes 27 éven át azon feladásnak szenteltem magamat, hogy a külföldet a magyar irodalom termékeivel megismertessem; és ezt tettem 64 kötetnyi fordításaimmal németre, valamint Magyarországról szóló saját szám-talan munkáimmal, és több ezer cikkel, nem csupán német, hanem francia és angol nyelveken is, milyeneket még ma is írok különféle lapokba. Ezerfelé elágazó irodalmi levelezésemről egészen hallgatok. Pedig én vagyok az egyetlen magyar, aki ezen rendszeres működést nem itthon, hanem Európa közepén fejtettem ki, és egyszersmind

*) Midőn e füzetke első íve már ki vala nyomtatva, hallom, hogy Arany László szerkesztette azt. Ez azonban nem változtat a mondottakon.

az egyetlen, aki igazán jelentékeny sikert vívtam ki vele. Mert fájdalom igaz, hogy földieimnek hasonló törekvései eredménytelenek valának. A külföld telve van rokonszenvvel irántunk, de egyszersmind oly hihetetlen közönyösséggel, hogy nem elég egyszerűen egy rólunk szóló könyvet kezébe adni, mert azt nem olvassa el. És éppen ez az amit nálunk itthon nem akarnak elhinni, nem csak irodalmi, hanem minden egyéb, a kereskedelem és közlekedés kérdéseiben is. De ez nem tartozik ide. Elég az, hogy ha nemzetközi irdalmi kérdésekről, a külföldi könyvkereskedésről, a kiadói üzletről, a munkák terjesztéséről, a journalisztika és az oly nemes célból, minő Magyarország szellemi képviseltetése, megengedett reklámról, mely azonkívül elengedhetetlen a külföld oly nehezen legyőzhető közönyösséggel szemben, valamint, ha a külföld ízléséről, mely nagyon különbözik a mienktől, végre, ha mindarról, ami a fordítások irányi és nyelvi követelményeit illeti van szó mindezekről összes honfitársaim között egyedül én adhatok felvilágosítást.

És pedig, mert én mindezen tapasztalásokat magam tettem, egyiket másikat közölök drágán megfizettem, de végre mégis sikert értem el. Végre, mert nem csupán író, hanem kitanúlt könyvtáros is vagyok, és így Olasz-, Francia-, Németországban, Szejcban, Németalföldön és Angliában a kérdésnek üzleti oldalával is megismerkedtem.

És valóban, Németországban gyakran hivatam meg sajtóperekknél mint szakférfiu, sőt az ily kérdések kodifikációjánál illetékes helyekről többször felszólítottam nézeteim elmondására. De, *nemo propheta in patria sua*. És nálunk nem is látszik szokásban lenni az, hogy szakkérdésekben szakférfiaktól kérjünk tanácsot, a jogászok látszanak hivatva lenni minden ilyenféle kérdésben is határozni.

Elérkezett az óra, hogy mi magyarok, miután nemzeti szempontból megszilárdultunk, most már erélylyel hozzá fogjunk szellemi létünket nemzetközileg is érvényesíteni. Ehez azonban nem elég a jövőben is csupán csak a műkedvelő *amateur* szerepét játszani. Feladásunkat rendszeresen kell keresztülvinnünk és gyakorolnunk. Az én nemzetközi irodalmi küldetésem be van fejezve. Azon néhány évet, mely még számomra hátra van, száraz szaktudományi munkákra kell fordítanom. Egyleteket kellene alakítani, melyek Magyarországnak nemzetközi irodalmi képviselését egyenesen fel-

adatukká tegyék; Magyarországnak hazafias németei és azon szlávok, kik irántunk barátságos érzelmekkel viseltetnek a legalkalmasabbak erre. Elég, ha a magyar kormány e célra szerény eszközöket szolgáltat nekik, és mint már bebizonyította, ritkán haboz a kezdeményezésben. Egy sok oldalú, teljes programot kellene készíteni és minden velünk rokonszenvező idegent a közreműködéshez megnyerni. Ha kívántatnék, magam is szolgálhatnék ily teljesen részletezett programmal. A kezdeményezést nem kellene a könyvkereskedőkre vagy egyes írókra bízni. A kiadók üzletemberek, nem foghatnak semmihez ami legalább némi nyereségre ne nyújtana kilátást, az egyes író ereje pedig nem elégséges ily nagy feladat kivételére.

Hogy ezen sorokat a legtisztább hazafias érzésből írtam, kitűnik már abból is, mert csupán magyarul adom ki, kézirat gyanánt, és saját költségemre. Hazafias dolgokban nem ismerek pártszempontot, nem is csatlakozom egyik párthoz sem, azért e sorokat nem is tiszteletdíj fejében legolvasott napilapjainkban hozom nyilvánosságra. Az ügynek akarok vele használni nem valamely pártnak.

Írtam a budai rudasfördőben, 1879. januárban.

Kertbeny Károly.

DE BALLACI CÉZA.

